

Історія України

ДЛЯ ДІТЕЙ

ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКЕ КНЯЗІВСТВО

Історія України

ДЛЯ ДІТЕЙ

1. ПОЧАТОК ГАЛИЦЬКОГО КНЯЗІВСТВА

diasporiana.org.ua

УКРАЇНСЬКЕ ВИДАВНИЦТВО "ГОВЕРЛЯ"
НЮ ЙОРК ЗДА

1966

Князь Михайло Глинський у московській тюрмі

Перші галицькі князі:

Борис, Ростислав, Рюрик, Володар і Василько

В першій добі світлого розвитку української держави — Київ був наймогутнішим містом на всій Україні і був дійсною столицею тодішньої великої української держави. Київський князь був найстарший між іншими українськими князями і вони звичайно його слухали. Та часто також деякі, так звані удільні князі, повставали проти великого князя київського, йшли на нього війною і навіть брали собі на поміч ворогів України, як от: печенігів або половців, щоб повалити київського князя і собі засісти на престолі в Києві. Бувало й так, що всі українські князі ділилися на два табори: одні боронили київського князя, а другі йшли проти нього, бажаючи посадити в Києві когось з-поміж себе.

От через такі княжі міжусобиці — часто навіть між рідними братами та ще й через те, що до Києва мали через ті братовбійчі спори легкий доступ степові племена печенігів, половців та інших народів — Київ почав під-

Перемиський князь Ростислав I.

упадати і тратив помалу свою давню силу і значення. Через те вже й удільні князі не дуже лакомилися на Київ, але засновували собі свої нові держави й столиці в подальших землях, на півночі й на заході від Києва, де було безпечніше.

Вже один правнук Ярослава Мудрого, а син Володимира Мономаха (внука Ярослава Мудрого — по Всеволоді), що називався Юрій Довгорукий, сподобав собі північні землі й осівши там, заснував державу, що дала початок московській (російській) державі і московському народові. Цей Юрій багато причинився до упадку Києва, а потім його син Андрій Боголюбський напав у році

1169 на Київ і зруйнував його до решти, забираючи навіть образи з київських церков. За цього Андрія почала вже надобре рости московська держава, яка й до нині є завзятим ворогом України.

Але українська держава не пропала ще через те, що Київ був знищений. Вона проіснувала ще потім з 200 літ, тільки її ядро пересунулося на захід, на ті землі, де є ни-

ні Східна Галичина, Волинь і Холмщина. Ці землі вже й давніше, перед Володимиром Великим, належали до української держави, а потім на короткий час дісталися під владу Польщі, але Володимир знов відібрав їх від західних сусідів. Ці землі були удільним побічним князівством і слухали у всьому Києва.

Коли Київ підупав — ті галицько-волинські землі стали осередком української держави. — І був потім час що галицькі князі мали і Київ під своєю рукою і посилали туди своїх намісників. В найбільшій розквіті цієї держави належали до неї ще нинішня Буковина, а навіть Румунія по гирла Дунаю та Закарпатська Україна з містом Ужгородом.

Одним з найперших галицьких князів був син Володимира Великого, Борис, а потім Всеволод. Пізніше панували тут коротко ще різні князі. Але галицько-волинська держава почала надобре зростати в силу, як ці землі дістав у році 1050, отже поверх 900 літ тому, князь Ростислав, син Володимира Ярославича, себто внук Ярослава Мудрого, а правнук Володимира Великого. З того бачимо, що рівночасно, як на півночі одні внуки і правнуки Ярослава Мудрого забули й відчужилися від свого народу й збудували московську державу, то в Галичині й на Волині другі внуки продовжують існування української держави. Про цю галицько-волинську державу власне пишемо в цій частині.

Князь Ростислав недовго панував у Галичині бо по десяти роках мусів утікати перед київським князем Ізяславом і потім згинув десь у Тьмуторокані (там, де нині Кубань). Та по нім лишилися три його сини: Рюрик, Володар і Василько. Ці брати жили між собою у великій згоді й давали всім іншим князям добрий приклад. Коли Володимир Мономах скликав з'їзд князів у Любчу колс Києва, щоб їх усіх помирити — то на тім з'їзді ці три брати Ростиславичі (сини Ростислава) впімнулися за свою батьківщину, — Галичину, яку їхньому батькові неправ-но відібрав київський князь Ізяслав. Князі згодилися й ухвалили віддати Галичину Ростиславичам; а що Галичана ділилася тоді ще на три малі князівства — то їх розділили між трьох братів так, що: Рюрик дістав Звенигород (нині село недалеко Львова), Володар дістав Перемишль (одно з найстарших галицьких міст), а Василько дістав Теревовлю.

Але цим трьом згідливим братам не дали спокійно князувати в Галичині. Хоча всі це ухвалили, але зараз деякі почали снувати на них зраду. Волинський князь Давид шепнув київському Святополкові, що Василько ніби хоче відібрати від нього Київ. Святополк повірив і захотів пімститися на Василькові. Він запросив Василька ніби в гості до себе, а коли цей поїхав, то його зловили під Києвом Святополкові слуги і викололи очі, а потім відвезли його до того злого князя Давида на Волинь.

Коли Володар довідався, що зробили його любому братові, пішов з військом, побив Давида і визволив Василька. Василько, хоч зовсім сліпий, князував у Теревовлі.

Тепер уже здавалося, що всі три брати спокійно заживуть у своїх землях. Та незабаром знову київський князь Всеволод пішов на Галичину. Але під Перемишлем у році 1084 розбили його всі три брати Ростиславичі й спільними силами оборонили свої княжі уділи.

Незабаром потім Рюрик умер, а брати, Володар і Василько, поділилися Галичиною по половині. Володар сидів далше в Перемишлі, а Василько в Теревовлі. Ці два брати жили далі у великій згоді і спільно оборонялися перед усякими напастями.

Київський князь Святополк позавидував галицьким князям, що вони зростають в силу, і в пять літ по смерті Рюрика (1099 р.), рушив війною на Галичину. На поміч собі прикликав ще угрів (мадярів), які вже тоді мали свою державу за Карпатами. Та Василько і Володар зібрали велике військо і ще попросили собі на поміч половців. Коли Святополк київський обляг Перемишль, Василько і Володар так його військо й угрів розбили, що київський князь ледве живий утік з бойовища і вже потім не лакомився на Галичину. Та й угри не думали вже більше про похід на Перемишль.

Про осліплення Василька, про битву під Перемишлем та про братню любов згадує наш поет у вірші п. з. „Василько і Володар” так:

Теребовельський князь Василько

„...Ви оба, князі хоробрі,
Йшли за рідний свій престіж
У кривавий бій з врагами,
Й гнали їх із рідних піль.

Ти, Васильку, своїм землям
Лиш добра завжди бажав —
Та Давид отой лукавий
Зір очей твоїх забрав!

Володар тебе рятує —
Ти ідеш, хоча сліпий,
В бій стаєш за Перемишель,
Наче лицар чарівний.

Перемишля князь завзятий,
Твій брат любий, Володар —
Ворогам своїм у бою
Неодин несе удар.

Але зради допустився
На князеві Власт Петро:
Хитро він завів у сіті
Й передав врагам його.

Брата ти звільнив з неволі,
Давши окуп золотий,
І від ворогів лукавих
Остеріг своїх дітей.

Ви оба у згоді жили
Й князювали много літ,
То й по вас весь край наш рідний
Довго ще міцний стоїть”.

Юрій Шкрумеляк.

Князь Володар забезпечив свої границі від заходу й півночі, а чуючись сильним, часто ішов війною на Польщу, аж за Вислу. Поляки радилися, як би його зловити, а що не могли силою, то задумали підступом. У князя Володаря був один дворянин, Петро Власт, який прикинувся, що буцім то він утік з Польщі, де його страшно скривдили. Коли раз Власт поїхав з Володарем у ліси в околиці Дубецька на лови, то завів князя в якісь дебри, кажучи ніби, що там найдуть грубого звіря. А там була польська засідка, яка зненацька зловила Володаря і забрала в полон. З тої неволі викупив потім Володаря його брат Василько князь теребовельський, давши за нього окуп 20,000 срібних гривен.

Повернувши з польського полону, князь Володар уже не довго жив. Він умер в р. 1124, в кілька місяців по Валькові, що також умер того року. Отже оба князювали майже по 30 літ і дуже зміцнили галицьку державу, якої столицею було тоді місто Перемишль над рікою Сяном.

2. ЗРІСТ ГАЛИЦЬКОГО КНЯЗІВСТВА

Перемиський князь Володар.

Панування князя Володимира (1125—1153)

Один з трьох братів Ростиславичів, Рюрик, умер не залишивши наслідників, а Василько і Володар лишили кожний по два сини. Володар лишив двох синів: Ростислава і Володимирка, а Василько лишив також двох: Юрія та Івана. Ці чотири князі мирно поділилися батьківщиною, так, що Ростислав узяв собі Перемишль, Володимирко Звенигород, Юрій дістав Галич, а Іван Теревовлю. Та вже за кілька літ Ростислав умер: Тоді Володимирко дав синові Ростислава, Іванові — Звенигород, а сам перебрався в Перемишль.

Яких десять літ потім повмирали обидва сини Василька, — Юрій та Іван і не лишили потомків. Тоді Володимирко зараз прилучив і їх землі до своєї Перемищини, а хочачи мати вже всю галицьку землю під своєю рукою, він допустився одного негарного діла, а саме: прогнав свого братанича Івана Ростиславича, званого потім „Берладником”, зо Звенигороду та й забрав і його землю. Та не для своєї користі зробив він це, а щоб збільшити державу, щоб, як більша, могла краще розвиватися та легше опертися ворожому напорові. Князеві Іванові Ростиславовичеві дав він кілька городів (міст) і багато сіл, щоб мав з чого жити.

Ставши тепер самотнім князем великої держави, Володимирко, син Володаря, переніс свою столицю з Перемишля до Галича; зробив це тому, бо Перемишль лежав майже на границі його держави, а Галич був посереднін, — отже звідси князувати було вигідніше. Всі землі творили тепер Галицьке князівство, яке взяло свою назву від міста Галича. Воно сягало від Сяну і Вислока на заході, аж по Дунай на полудневий схід, — то значить, що крім нинішньої Галичини ще займало Буковину і майже всю ту землю, де нині корінна Румунія. Ще до нині є в Румунії над Дунаєм місто Галац. Це місто власне звалось Малий Галич, в протилежности до Великого Галича над Дністром, що був тоді великим містом з пишним княжим замком на горі, палатами і кількадесятьма церквами, з яких залишилися лише незначні сліди.

Цю державу з'єднав і свою столицю до Галича переніс Володимирко в 1114 році, отже князюючи вже 20 літ. Він почувся настільки могутнім, що перестав слухати князя київського, якого повага, як знаємо, вже тоді підупала. За це тодішній київський князь Всеволод та й інші князі, рушили війною на Володимирка. Їм на поміч прийшли ще поляки й угри, бо король угорський Гейза був у страху, що в його сусідстві росте така сильна держава, яка легко могла б сягнути й за Карпати.

Володимирко не міг встоятися перед такими силами і під Перемишлем програв битву. Але він був настільки розумний і хитрий, що перемовив київського князя помиритися з ним, а за це дав йому окуп 1,400 гривень срібла. Ворожі війська забралися з Галичини і Володимирко чувся вже безпечний та далі думав над тим, якби то всякими способами зміцнити свою державу.

Але передтим мусів ще розправитися зо своїми боярами. Бояри — себто тодішні знатні люди і високі урядники, — не сподобали собі Володимирка, бо він був дуже строгий і не давав їм волі, яку вони мали за інших князів. І раз, як князь поїхав на лови над річку Тисьменицю, бояри збунтувалися і вибрали собі князем того Івана Берладника, якому Володимирко відібрав був Звенигород. Володимирко вернувся з ловів і застав брами Галича зачинні. Тоді обліг Галич, тримав місто три тижні

в облозі, а нарешті здобув його і багато бояр покарав смертю, а Іван утік до Києва. Він тинявся ще довго потім по світі і загинув у місті Берладі, що було українською кріпостью над Дунаєм, при гирлі Прута.

Перший галицький князь Володимирко.

Тимчасом у Києві став князем Ізяслав II. Як Володимирко довідався, що і цей князь готується йти на нього війною, тоді удався за поміччю до Юрія Довгорукого, того, що ворогував з київським князем, і як знаємо — дав початок московській державі. Князь Довгорукий рушив на Україну, але Ізяслав побив його, а тоді рушив і на Володимирка, щоб його покарати за це. Він розбив Володимирка і цей мусів присягнути на хрест, що відасть захоплені в Ізяслава міста і буде його слухати.

Та як тільки Ізяслав вийшов з Галичини, показалося, що Володимирко не думає віддавати міст ані слухати князя київського, лише думає над тим, як би то забезпечи-

ти свою державу від нових таких нападів. Почув це Ізяслав і післав до нього посла, а посол став Володимиркові дорікати:

— Князю, ти цілував хрест і не додержуєш присяги, але знову готуєшся проти Ізяслава!

На це — як пише літописець — Володимирко нібито відповів, що він про ніщо не дбає і не зважає, тільки дивиться на те, щоб його край був міцний і безпечний. Зараз після того, на другий день, як Володимирко йшов до церкви на вечірню, його залила кров і він скоро по тім умер, десь по Різдві 1153 року. Літописець пише, що князя залила кров за кару, що він злегковажив собі присягу.

Отже Володимирко князував майже тридцять літ і всякими способами — то розумом то хитрістю і підступом, то силою, — зміцнював свою державу. І справді, як він умирав, то лишив галицьку державу такою могутньою, що могла міряться з великими європейськими державами на заході. Його наслідником став його син Ярослав, якого Володимирко ще передше оженив з дочкою московського князя Юрія Довгорукого, Ольгою, щоб у той спосіб забезпечити собі поміч московського князя. Через те подружжя москалі завжди вважали, що мають право до Галичини, яку аж до 1914 р. називали „Подяремна Русь”.

так: Про князя Володимирка співає наш поет, між іншим,

В Галич, над Дністер широкий,	Проти тебе раз бояри
Ли столицю переніс,	Сотні голов підвели,
за тебе, аж під хмари,	Та скарав ти їх за зраду
Галицький престіл підріс.	Й не боявся вже біди.
Бо від Сяну і Вислока —	Лиш недобру путь ти вибрав,
Іа південь, аж по Дунай,	Щоб до зміцнення дійти:
Простягався твій великий	Проти рідного братанка
З добробут багатий край.	Ти водив свої полки.
Але кров і гроші дав ти	Та хоч ріжними шляхами
іншим зависним князям,	До могутности дійшов,
Бо хотів ти князувати	Дав ти синові своєму
В своїм краю тільки сам.	Золотий престіл готов”..

3. КНЯЗЬ ЯРОСЛАВ, ЗВАНИЙ „ОСЬМОМИСЛОМ”

Князь Ярослав „Осьмомисл”

По Володимирові засів на галицькім престолі його син Ярослав. Цей Ярослав був дуже добрий і мудрий володар, а за його великий розум прозвали його „Осьмомислом”, то значить, що за „вісьмох” мислить. Та й говорив він вісьмома мовами: українською, польською, болгарською, грецькою, латинською, німецькою, угорською й

арабською. Він ще краще упорядкував свою велику державу, яка сягала тоді від Карпат і Сяну, аж через нинішню Буковину й Румунію, по Дунай. Погляньте на мапу, а побачите, яка це велика була держава. Цей князь заснував місто Новий Галич (Галац) над Дунаєм.

В поемі „Слово о Полку Ігоря” — де невідомий поет прекрасно описує похід князя Ігоря на половців, — згадує він і про галицького князя Осьмомисла, й просить у нього помочі на рятунок Ігоря. А описує поет князя Осьмомисла так:

„Галицький Осьмомисле-Ярославе! Високо ти сидиш на своїм золотокованім престолі, підперши угорські гори своїми залізними полками, заступивши королеви (угорському) дорогу, зачинивши Дунаю ворота, посилаючи кораблі до Дунаю! Гроза твоя (пощана і страх перед тобою) по землях тече. Ти відчиняєш ворота київські, стріляєш з батьківського золотого стола салтанів по далеких землях!”*)

Ярослав Осьмомисл клязював довго, бо аж 34 роки, але великих воєн не провадив. Тільки зараз по смерті батька мусів ще воювати якийсь час з київським князем Ізяславом II-м, який хотів підчинити собі Галичину. Та по смерті Ізяслава Ярослав Осьмомисл помирився з його наслідником, Мстиславом, і так забезпечив зо сторони Києва. З Угорщиною і Польщею був Ярослав у добрих взаєминах, так, що міг усю свою силу й розум посвятити порядкуванню держави.

Тільки з боярами було важко дати собі раду. З багатства й добробуту в краю бояри (тодішна шляхта, дорадники і намісники князя) зросли в таку силу, що почали неслухати князя і хотіли, щоб він зробив по їхній волі. Вони навіть мішалися до його домашніх і родинних справ і ось до чого допустилися.

*) Про похід Ігоря на половців читай у частині першій.

Ярослав мав за жінку Ольгу, дочку московського князя Юрія Довгорукого. З цією Ольгою казав йому оженитися його батько, і Ярослав оженився з нею проти своєї волі. Як умер Володимирко, то Ярослав відправив Ольгу з сином Володимиром до Суздаля, а собі взяв за жінку дочку одного знатного боярина, Настасю Чагрівну, (з нинішнього села Чагорова коло Букачовець, недалеко Галича) Через те бояри з роду Чагрових прийшли до великого значення в краю і мали перед князем великий голос. На це були заздрісні інші бояри і почали намовляти князя, щоб відправив Настасю Чагрівну від себе. Коли ж князь не хотів їх послухати, вони зловили Настасю і спалили живцем.

на костирі, буцім то вона була чарівниця, а її сина Олега прогнали з краю. Потім спровадили до Галича княгиню Ольгу з сином Володимиром і примусили князя жити з нею далі. Та Ярослав не міг переболіти страченої Настасі і таки не хотів жити з Ольгою. Тому вона вдруге виїхала з Галича до Суздаля і вступила як черниця у манастир, а в 16 літ потім умерла.

Таким чином Ярослав Осьмомисл, могутній князь, був нещасливий у своїм життю. Перед своєю смертю в р. 1187 він віддав Галич і більшу частину держави синові Настасі — Олегові, а Перемишль дав синові Ольги, — Володимирові. Але по його смерті бояри таки прогнали Олега, а князем цілої галицької держави признали Володимира Ярославича. Та й він мусів відтак утікати перед боярами на Угорщину, з чого скористав угорський король Беля III і якийсь час запанував у Галиччині, звідки прогнав волинського князя Романа, що його бояри тимчасом закликали собі на князя. Беля посадив на галицькім престолі свого сина Андрія. Та за короткий час Володимир, при помочі польського князя Казимира II Справедливого, прогнав з Галича мадярів і вже князував спокійно до 1199 року. Того року він умер (князував 12 літ), а що не мав синів, то на нім скінчився рід князів Ростиславичів.

Тоді бояри вдруге закликають князювати волинського князя Романа і Галичина стає відтепер частиною великої, об'єднаної Галицько-Волинської держави, а панують у ній князі з роду Романовичів, який починається від князя волинського, Романа Мстиславича.

Про князя Осьмомисла, який був чесним лицарем у бою і високоосвіченим мудрецем на престолі, — співає наш поет, так:

„Ти розумний і відважний,
Сів високо на престолі,
Взяв Дунай далекий в руки,
Глянув по угорським полі.

І завзято наставляеш
Грудь за рідную землю,
Від своїх і від чужинців
Бережеш свою столицю.

Та важкі тобі судила
Доля дні життя послідні —
Твое серце поранили
Так глибоко твої рідні . . .”

4. КНЯЗЬ РОМАН МСТИСЛАВИЧ

По смерті Володимира (Ярославового сина) прийшов до Галича вже вдруге князь Роман з роду Мстиславичів. Він досі був лише волинським князем і сидів у місті Володимирі Волинськiм, а тепер в р. 1199-ім злучив Волинь з Галичиною і став князем великої Галицько-Волинської держави. Небаром прилучив він до цієї держави також і Київ. Там — правда — княжив князь Ростислав, але він присягнув Романові вірність та й у всьому був від нього залежний. Також чернігівських князів примусив Роман, щоб йому піддалися, так, що майже вся Україна була під його владою, а столицею став Галич, бо Київ тоді зовсім підупав. Тому літописець називає Романа „самодержавцем всеї України”.

Князь Роман Мстиславич

Роман був дуже хоробрий і відважний князь. Він зовсім розбив половців, нападав часто на Польщу та й на Литву і кажуть, що полонених литовців дозволяв запрягати в плуги і орати ними українські ниви. Переказ голосить, що якийсь полонений литовець, запряжений до плуга, застогнав раз: „Ой, Романе, Романе! — лихом живеш, Литвою ореш!”

Князь Роман Мстиславич твердо тримався батьківських звичаїв і був добрим опікуном українського народу. До нині ще ходять між народом перекази про нього, а також в народних піснях (як от прим. у гагіці „Воротар”) співається про: „людей князя Романа, нашого пана” і про „мізинне дитятко, у сріблі, у золотім кріслі”.

Роман князував коротко, бо всього 5 літ, від року 1199 до 1205. В 1205 році він провадив війну з польським князем Лешком і згинув у битві під Завихостом над Вислою.

Мертвого привезли його з поля битви до Галича й тут поховали.

До князя Романа звертається поет так:

„Ти у Галичі високім
Кріпко на престолі сів,
Ти грізний, відважний воїн,
Пострах був для ворогів.

Затремтів перед тобою
Гордий полсвецький хан,
Та й Польщі й далекій Литві
Ти завдав чимало ран.

Ти могутньою рукою
Аж до Києва досяг —
Всі князі тобі скорились
І на твій клялися стяг.

І тому в народі нашім
 Твоя пам'ять ще живе:
 „Про Романа, того пана,
 Про дитятко мізинне . . .”

По Романі осталася вдова з двома малими синками: Данило мав три роки, а Василько несповна рік. Вдова пробувала князювати в імені малолітнього Данила, але її вигнали з Галича інші князі, які почали знову битись між собою за княжий престіл. Вдова втікла з дітьми до угорського короля Андрія, який ніби брався обороняти її, але тимчасом змовився з польським князем Лешком і заручив свого сина Коломана з дочкою Лешка Білого Соломією, та настановив Коломана князем у Галичі. Але небаром він посварився з польським князем, а цей візвав князя новгородського Мстислава, званого „Удатним”, щоб взяв собі Галич. Мстислав взяв Галич і вигнав мадярів з Галичини. Є переказ, що ніби цей князь Коломан мав заснувати місто Коломию.

Тимчасом підросли сини Романа, Данило і Василько. Вони вернулися з чужини, але що Галич тримав Мстислав, то вони стали князями на Волині і ждали нагоди, коли зможуть добитися батьківського престоло.

За часів Мстислава Удатного в р. 1223 наші князі звели першу битву з татарами, що прийшли тоді з Азії. Вони стрінули татарів над річкою Калкою — коло Азівського моря. — Татари розбили їх зовсім. Данило і Мстислав врятувалися ранені, а решту князів повбивали, і самі завернулися назад до Азії.

Князь Мстислав „Удатний”.

Небаром потім, в році 1228, помер князь Мстислав. За Галич почав воювати князь Данило. Йому вдалося побити всіх суперників і він став князем Галицько-Волинської держави, так, як був його батько Роман.

Але страшне татарське лихоліття, яке припадає на той час, спинило світлий розвиток Галицько-Волинської держави і ослабило сили українських князів, що відтак стало причиною упадку цієї держави.

5. ПЕРШИЙ УКРАЇНСЬКИЙ КОРОЛЬ ДАНИЛО (1228—1265).

Коли вмер князь Мстислав Удатний, тоді Данило (що мав тоді вже 26 літ) був князем Волині й Холмщини. Він почав боротьбу за Галичину. Та війна була дуже тяжка й довга, бо тривала 15 літ. Правда, за цих 15 літ Данило не раз уже доходив до Галича і здобував його, але звідси знову виганяли його то мадяри, то інші князі, то галицькі бояри, які боялися Данила, бо він був дуже строгий і всі мусіли його сліпо слухати. Але по 15-ти роках Данило остаточно розбив дійсько своїх противників під Ярославом і заняв Галичину та строго покарав бояр, які передтим виступали і змовлялися проти нього.

Данило став порядкувати свою велику державу, яка дуже підупала через ті кількадесятилітні війни, що велися в Галичині від смерти його батька Романа (1205) аж до приходу Данила (1229). Та його мирну роботу перервали татари, дикий народ, що прийшов з Азії і вже вдруге почав нищити Україну.

В році 1240 татари зруйнували Київ, що вже належав до Данила, та й пішли на Волинь і Галичину. Поруйнувавши всі міста і самий Галич, розділився на дві частини: одні пішли на Польщу, другі на Угорщину. Але весною 1243 року покинули татари Україну і завернули на схід у степи. Всю Україну, а також Московщину, взяли татарські хани під свою руку і хоча в тих землях далі панували свої

чнязі, то вони мусіли платити татарському ханові данину й у всьому мусіли бути йому послушними.

Мусів і Данило піддатися і вклонитися татарському ханові, хоч як йому було це тяжко, бо він був гордий і хоробрий. Але він думав собі, що хоч і під рукою хана, але він зуміє зрости в силу, зібрати собі багато війська і колись вибитися з під влади диких татар. Тож заплативши данину, Данило почав відбудовувати зруйновані міста і закладати нові та сильно їх укріпляти.

Найважливішими містами, які заснував Данило, були: Львів і Холм. Холм зробив Данило своєю столицею, а Львів вибудував для свого сина Льва, який потім, як уже сам став князем, обрав собі Львів за свою столицю. Він спроваджував до відбудованих і нових міст всяких ремісників і купців, найбільше польських, вірменських і німецьких. Потім прилучив до своєї великої Галицько-Волинської держави землі на північ і на захід від Волині, так що ціла Люблинська земля належала до його держави ще перед нападом татар і туди післав свого намісника, воеводу Дмитра.

Держава почала зростати в силу і чужі володарі почали забігати ласки Данила. Угорський король Беля IV віддав свою дочку Константину за Данилового сина Льва, а литовський князь Мендовг віддав свою дочку за його другого сина Шварна, який відтак став першим українсько-литовським князем.

Король Данило закладає город Львів

Потім почав Данило умовлятися з тодішнім папою римським Інокентієм IV, щоб при його помочі вибитися з-під власти татарів. Папа прислав Данилові королівську корону і в році 1253, в місті Дорогичині, коронував його папський посол Опіц. Від тоді Данило мав титул короля.

Але хоч папа взивав сусідних королів, щоб помогли Данилові піти на татар, то вони не післали своїх військ і Данило мусів таки платити татарам данину і слухати їх. Він мусів навіть помагати татарам в боротьбі проти Литви, хоч сам жив з Литвою в згоді. Нарешті татари почули, що Данило укріпив свої міста і задумує вирушити на них війною. Тоді приказали йому поруйнувати ті всі твердині, які він побудував. З тяжким серцем мусів Данило руйнувати свою працю, а потім так зажурився тим, що захо-рував тяжко і в році 1264 вмер у своїй улюбленій столиці, Холмі. Там і поховали його в церкві Пресв. Богородиці.

Отже запам'ятаймо собі, що місто Львів, заснував перший український король Данило, тому 700 літ.

Король Данило закладає город Львів

6. ТАТАРИ

Ми згадали коротко, як то нові вороги — татари — перешкодили королеві Данилові скріпити українську державу і мали таку силу, що Данило на старости літ мусів на приказ татар поруйнувати навіть ті укріплення, що побудував собі довкола своїх нових міст: Львова, Холму, і старих: Галича, Кременця, Звенигорода, Володимира, Луцька і Белза. Татари завдали тоді нашій давній державі і всьому українському народові великий удар і ослабили наших князів, що потім уже недовго існувала наша держава.

Звідки ж узялися ті татари і звідки вони прийшли? Як усі кочовничі орди, такі, як передтим були печеніги, половці, торки й інші, так і татари прийшли з Азії, зі сходу, шукаючи для своїх великих стад свіжої паші, а для себе доброї наживи.

Перший раз появились татари над границями України тому сімсот літ, в році 1223. Вони напали на половців, що вже тоді були ослаблені і сиділи тихо в степах.

Половці вислали своїх послів до українських князів і переказали:

— Поможіть нам відбити нового страшного противника з сходу, бо як він нас знищить, тоді рушить і на вас!

Наші князі зараз зібралися і врадили піти половцям на поміч, бо справді татари готові розбити половців і рушити на Україну. Вони зібрали велике військо і рушили спільно на схід, у степи. Прибув з військом і князь Данило аж з Холмщини, бо вже тоді був там князем (Данило мав тоді 20 літ). Так дійшли вони аж над річку Калку, яка впадає до Азівського моря, і там зійшлися з головними силами татар. Почалася страшна, кривава битва, а що татар було в десятеро більше, то вони зовсім розбили військо наших князів; лише Данило та й князь Мстислав Удатний,

що тоді князував у Галичі, всіли врятуватися втечою. Інших князів зловили, пов'язали, поклали їх рядком на землю, а на них наклали дощок і на тих дошках завели бенкет: пили, їли і танцювали, доки князі не подушилися. Побивши так наших князів, татари не пішли далі на Україну, але завернули назад у безмежні степи і пропали в Азії.

Та в 16 літ пізніше, в році 1239, татари знову з'явилися на Україні. Вони за той час всіли вже були підбити під свою владу Московщину і тоді їхній хай Батий рушив на полудне, на Україну. Лїтописець описує, як ішла татарська орда. Ішла вона, як чорна хмара. На переді їхала татарська кіннота, що палила всі села і грабувала все майно. За кіннотою сунула головна орда з возами, стадами худоби й верблюдів, з табунами коней, зо своїми жінками й дітьми. Куди йшла орда, там усе горіло — лиш одна чорна земля та руїни-згарища осталися. По дорозі валялися трупи, бо татари забирали в неволю (в ясир) жінок і дівчат та й часом малих дітей, а старців і мужчин убивали. Вбивали і дітей-немовлят. Плач і стогін стелився тими дорогами, куди переходила татарська орда.

Полонених в'язали татари до купи і гнали наперед себе, як отару — і не мали для них милосердя.

Отак прийшли татари в 1239 році на східню Україну. Князі відбивалися від них, але кожний одинцем, тому татари легко їх побивали. А спільно стати на ворога князі не хотіли, бо й самі між собою тоді билися. Коли Батий був у Чернігові, то наперед себе вислав свого полководця Менгу і цей підійшов з татарами аж під Київ. Він став на горбку і побачивши гарне місто, шкодував його руйнувати. Тому вислав до Києва своїх послів і завіззав Киян, щоб добровільно піддалися.

Тоді в Києві управляв Данилів воевода, Дмитро, бо київський князь Михайло втік уже давніше на Угорщину, як тільки почув про татар. Старий воевода Дмитро і кияни вважали, не піддаватися татарам, але боронитися. Вони повбивали татарських послів — і тоді Менгу відступив від Києва. Та на другий рік (1240) р. прибув під Київ сам хан Батий і за один день узяв Київ. Татари страшенно лютували й різали людей. Порубали сильно і воеводу Дмитра, але ще живого взяли і привели перед Батия, а він дарував хороброму воеводі життя за його відвагу. Місто спалили і церкви поруйнували, бо там ховалися люди, але над церквами не знущалися і не грабували й не нищили ікон так, як москалі, бо татари мали одну добру прикмету: що шанували кожну чужу віру.

Вартова башта т. зв. „Будильниця”, яку поставив король Данило на замковій горі у Львові

З Києва пустилися татари далі на захід, на Волинь і на Галичину. Нищили і палили все по дорозі. Знищили й Галич, бо Данило мусів рятуватися втечею на Угорщину і не було кому боронити краю. Потім рушили татари на Польщу і спалили тодішню столицю Польщі, Краків, а від-

так пішли на Угорщину і зайшли аж на Балкан. Все по дорозі нищили огнем і мечем і знов раптом в р. 1242 вернули на схід до Азії. Батий утворив собі там величезну державу, а Московщину і всі українські землі уважав також за свої. Правда, він не мішався до внутрішніх порядків, але кожний князь, що хотів князювати на своїм уділі, мусів насамперед поїхати до хана, поклонитися йому і дістати дозвіл (грамоту) на володіння. За це часто князі посилали ханові великі суми грошей, срібла й золота, та інші дорогі дарунки. Так татари взяли всіх князів під свою руку і пильно стежили, щоб вони не збирали війська і не вибилися з під татарської влади. Коли татари подалися назад в Азію, Данило вернувся з Угорщини в Галичину і почав помалу відбудовувати зруйновані міста та засновувати нові, (Львів і Холм). А щоб бути безпечним від татарів, він поїхав до хана, поклонився йому і дістав „ярлик” цебто грамоту на князювання. Данило думав відбудувати край, а потім зібрати військо і вибитися з-під влади орди. Але це йому не пощастило. Татари перечули про його наміри і татарський воевода, Бурундай, приказав йому в р. 1260, поруйнувати всі твердині, вали й укріплення. Данило мусів послухати наказу, бо ще не чувся в силах виступити проти татар. Та це його гак прибило й зажурило, що в чотири роки потім (1264) він умер у своїм улюбленім Холмі.

„Із журби охляли руки
І поникла голова . . .
На спочин його прийняла
В Холмі церковця свята . . .”

Про ті часи, як татари напали на нашу землю, маємо дуже гарну історичну повість Івана Франка п. з. „Захар Беркут”. В тій повісті описано, як від татар оборонялося село Тухля в Карпатах.

7. НАСЛІДНИКИ КОРОЛЯ ДАНИЛА:

Лев I, Юрій I, Лев II і Андрій.

(Роки 1264—1320.)

По смерті короля Данила лишився на Волині його брат, князь Василько, а в Галичині і на Холмщині були князями три сини Данила: Лев у Галичині, Мстислав у Тереховлі, а в Холмі третій син, Шварно, що оженився з дочкою литовського князя Мендовга.

Та небагом, бо вже за 5 літ умер Шварно, в рік потім умер і Василько, а волинським князем став син Василька Володимир. Це був дуже розумний і вчений чоловік. Він любив займатися наукою й книжками і тому літописець називає його „великим книжником і філософом, якого ще не було і не буде”. Він був дуже побожний і справедливий, але вмер замолоду, в р. 1289, бездітно і передав свій уділ синові Данила, Мстиславові, князеві тереховельському, якого любив найбільше. Так колишня велика Галицько-Волинська держава поділилася на дві: одну половину держав Лев, а другу його брат, Мстислав — оба сини Данила.

Лев переніс свою столицю з Галича до Львова, що був названий в його честь іменем „Город Льва”, або Львів. Він жив з татарами в згоді, разом з ними ходив на Польщу і здобув для свого сина Люблин, який уже за Данила коротко належав до української держави. Робив князь Лев походи на Литву і на Угорщину, так, що якийсь час належала тоді до нього і Закарпатська Україна з містами: Мукачевом, Ужгородом, Сиготом та іншими.

Взагалі князь Лев був розумний та рішучий володар

Галицький князь Лев I.

і вмів держати в краю лад і порядок! При кінці свого життя він наново укріпив місто Львів і відбудував ті твер-

дині, які колись мусів на приказ татар знищити його бацько Данило. Лев умер в р. 1300, отже князював довго, бо 40 літ.

По смерті Льва став князем його син Юрій. Він заволодів цілою українською державою, бо Мстислав тербовельський умер безпотомно. Свою столицю переніс Юрій зі Львова до Володимира Волинського. Він заключив союз з мазовецьким князем Казимиром Куявським і оженився з його дочкою. Крім того увійшов у союз з німецькими хрестоносцями, бо хотів мати союзників проти Литви, що тоді стала дуже міцною державою.

За князя Юрія Галицько-Волинська держава доходить до найбільшого розквіту і зросту. Цей князь встановив першого окремого митрополита для Галичини і Волині, Ніпонта, бо тодішній митрополит київський, що завідував галицько-волинськими церквами, переїхав на північ, до Московщини, у Володимир Суздальський над рікою Клязмою.

Літопись пише, що князь Юрій був мудрий і ласкавий, а для духовенства щедрій. За його князювання українська земля тишилася спокоєм і славилася своїм багатством.

Про нього співає поет так:

„А за тебе мудрий князю
Люд спокоєм проживає,
Твою силу, твою мудрість
Ворог навіть поважає.

Ти король і князь великий,
Для людей своїх ласкавий,
Для земель своїх господар,
Доброї опікун слави.

Юрій титулувався королем і підписувався так: „Король Руський, Великий князь Київський, Володимиро-Волинський, Галицький, Луцький і Дорогочинський”. Кажуть, що йому також прислав був папа корону і Юрій коронувався так, як колись його дідо Данило.

Юрій умер 1315 року, а по нім князували спільно його сини: Андрій і Лев II. Вони жили оба в згоді з собою і старалися затіснити приязнь з Польщею й німцями, бо сподівалися при їх допомозі побити колись татар і визволитися з-під татарської зверхности, бо і вони платили ще татарам данину і мусіли їх слухати.

Вони віддали свою сестру Марію за мазовецького князя Тройдена. Оба князі вже почали були воювати з татарами, але згинули в році 1332 у війні з ними. Тодішній польський король, Володислав Локетек, писав до папи римського листа і жалував дуже, що повмирили ці два останні українські князі, які боронили не лиш Україну але й Польщу перед татарами. Король Локетек назвав князів Андрія і Льва II своїми найкращими союзниками, що були його „непоборним щитом” перед татарвою.

8. ОСТАННІЙ ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКИЙ ВОЛОДАР (Роки: 1320—1349).

Андрій і Лев II — це були останні українські князі з роду Романовичів. Вони вмерли майже рівночасно, а що ні один з них не мав сина, то на них вигас рід Романовичів. Галицькі бояри запросили тоді на престіл князя Юрія, що був сином польського князя Тройдена й української княгині Марії, дочки Юрія I, тому він й називався: Юрій Тройденович. Він властиво називався спершу Болеславом, бо по батькові був він поляк і латинської віри. Але щоб

стати князем українським, — мусів прийняти православну віру і дістав хрестне ім'я Юрій. Він присягнув що буде твердо триматися української віри і звичаїв і вступив на княжий престіл у Львові, як Юрій II.

Галицько-волинський король Юрій I.

Він оженився з донькою литовського князя Гедиміна, а свою дочку видав заміж за литовського князя Любарта, Гедимінового сина. Через те Литва й Галицько-Волинська держава були тоді в тіснім союзі. І справді —

спочатку князував він добре і жив у згоді з сусідною державою, Литвою, що тоді зростала в силу.

Але це не тривало довго. По якімсь часі почав Юрій II. Тройденевич спроваджувати до Львова та до інших галицьких і волинських міст багато чужинців, а головню латинських священиків і дозволив їм тут проповідувати латинську віру і наvertати насильно людей на латинство, бо й сам він був у тій вірі вихований і тому була вона йому ближча, як тодішня українська віра православна. Він і сам тримався своїх звичаїв і ходив до латинського костела, а не до церкви. Це дуже не сподобалося українським боярам, бо вони знали, що як князь не буде любити й триматися віри народу, — то не буде дбати про народ і держава ослабне. Чи їх побоювання сповнились би — не знати, але досить, що вони дуже зненавиділи князя Юрія. І ця ненависть дійшла до того, що в році 1340 зробили бояри між собою тайну змову, та й на сам Великдень в місті Володимирі всипали Юрієві до вина отруї і він згинув. По його смерті повбивали на його дворі і по містах багато чужинців, що їх Юрій спровадив був з Німеччини, з Чех та з Польщі.

І поет дорікає цьому князеві словами:

„Ой, ти князю Тройденевич,
 Діло ти зробив негоже —
 Хоч прийняв ти нашу віру,
 Та народ манив, небоже.
 Та обман завжди пімститься,
 За вину іде покута:
 З рук бояр тобі дісталась
 У вино отрута!”

По смерті цього князя покликали бояри на княжий престіл литовського князя Дмитра-Любарта, що був зятем отроеного Юрія Тройденовича. Любарт почувався майже зовсім українцем, бо вже передтим жив довго на Волині, говорив лише по українськи і полюбив український народ. Під його владою була ціла Східна Галичина, Волинь та інші галицько-волинські землі.

Литовсько-український князь Любарт

Цей Любарт почав княжити дуже прихильно до української держави, наче рідний князь. Він сам сидів на Волині у місті Луцьку, а в Галичині (у Львові) правив за нього перемиський боярин, воевода Дмитро Детко, як його намісник.

Про Любарта гарно говорить наш поет:

„Ти Волинь і гордий Галич
Від чужих обороняв,
Хоч ти литвин, але близький
За пролиту кров нам став.

Але горе! Сил у тебе
На врага уже нема,
Через те під чужу владу
Впала рідная земля . . .”

А треба знати, що вже батько Любарта, литовський князь Гедимін, прилучив до Литви майже всі українські землі над Дніпром. Та це литовське панування не було для України важке. Литовці стояли культурно нижче від українців і були тоді ще майже всі поганями. Тому скоро приймали українську культуру і навіть мову, так, що не лише на Україні, але й на Литві була українська мова урядовою державною мовою в урядах і в судах. Литовці були зате краще зорганізовані і мали збройну силу, якої вживали на оборону України перед східними ордами. В українських землях князували далі українські князі, що тільки були залежні від Литви і на бажання литовських князів мали збирати військо і податки.

Польські королі налякалися, що Литва разом з українськими землями зросте в таку силу, що зможе завоювати й Польщу. Боялися також, що князь Любарт прилучить Галичину і Волинь до Литви і так Литва стане близь-

ким і грізним сусідом Польщі. Тому вже перший польський король Володислав Локеток думав, як би то Галичину прилучити до Польщі і тим чином ослабити Литву, але це йому не вдалося. Аж його син, король Казимир Великий, раптом у році 1349 пішов походом на Галичину і здобув Львів, а потім і часть Волині.

Відтепер Литва і Польща почали змагатися за українські землі, щоби над ними панувати. І від тоді Україна стратила вже свою самостійність.

9. УКРАЇНА ПІД ВЛАДАЮ ЛИТВИ І ПОЛЬЩІ

Завзято боролися українські бояри і воєводи по своїх замках, тому крок за кроком у кривавих боях мусів Казимир здобувати головню Галичину. Але нарешті, по довгій боротьбі, здобув її і прилучив до Польщі. Це сталося в роках 1349—1360.

Тимчасом інші українські землі, над Дніпром, попали під владу Литви, що була тоді сильною державою, хоч ще була поганською. За влади Литви українські князі чулися майже ще зовсім вільними. Всюди гомоніла українська мова, бо і литовські князі говорили нею і писали свої письма і урядували по українськи всі головні литовські уряди. Всі закони, зібрані в книзі п. з. „Статут Литовський” були списані українською мовою.

Деякі литовські князі, як от: Ольгерд, Кейстут, Свидригайло, були дуже прихильні до України й українців і їх бажанням було на спілку з українськими князями утворити міцну литовсько-українську державу і навіть відібрати від Польщі ті українські землі, які забрав був Казимир.

Але Польща це завчасу передбачила і постаралася зробити союз з Литвою і в той спосіб перешкодила плянам деяких литовських князів, що були прихильні Україні. Сталося це в той спосіб, що польська королева Ядвіга (донька угорського короля Людвика Великого, яки по смерті Казимира став королем Польщі) віддалася в році 1386 за литовського великого князя Ягайла. Перед своїм вінчанням прийняв Ягайло християнську віру латинського обряду і почав заводити її в цілій Литві.

За князем і литовська шляхта приймала латинську віру й почала поволи відчужуватися від українців, та згодом ставала ворогом України. Литовський князь Ягайло, що вже був заразом і польським королем, почав касувати напівсамостійні українські князівства і замінював їх у звичайні литовські провінції, в які посилав своїх намісників. І від того часу Україна почала попадати в цілковиту залежність від Литви.

Щоб й надалі забезпечити такий лад — поляки намовили короля Ягайла до видачі законної постанови, що його наслідники мають так само робити. Тому в 1413 році скликав Ягайло з'їзд польської і литовської шляхти до Городла, (містечко на Бугом у Холмщині) і на тому з'їзді постановлено, що Литва ніколи не сміє нападати на Польщу, ані Польща не буде воювати з Литвою, бо завжди литовський князь буде заразом і польським королем — от же це будуть ніби дві держави, але під владою одного володаря.

Українські князі і бояри зрозуміли, що Польща хоче тим способом взяти під свою руку Литву і всі українські землі. Тому постановили ще боронитися перед цілковитим поневоленням. Нащадок київських князів, князь Михайло Глинський, умовився з московським князем Василем III і з татарами, що він підійме повстання проти литовських князів, які вже зовсім спольщилися і гнобили Україну, а москалі й татари повинні йому дати поміч, бо коли Литва задержить всі українські землі і злучиться зовсім з Польщею, — тоді вона загрозить і Москві і татарам. Москва і татари обіцяли князеві Глинському прислати підмогу — військо і зброю. Але коли князь зібрав мале військо і виступив проти Литви (навіть деякі литовці помагали йому), то ні Москва, ні татари не прислали приобіцяної помочі. Глинського побив князь Константин Острозький під Оршою в році 1503. По програній битві Глинський утік в Москву, думаючи, що вона бодай захистить його. Але хитрий князь московський Василій III Іванович казав його увязнити й осліпити. І так Михайло Глинський згинув у московській тюрмі, на руках своєї дочки.

Князь Михайло Глинський

Про цього князя-героя співає наш поет так:

„Ти останній, що до волі
Україні шлях вказав,
Показав, що наша доля
Тільки в наших є руках.

Смілий сам, пірвав до бою
Побратимів всіх своїх,
Та ворожої навали
Одоліти ти не міг.

Бо на москаля вповаєш
 І на поміч від татар —
 Татарин збрехав лукавий,
 Помочі не дав і цар.

Цар за жертву для України
 Зрадником тебе назвав —
 В темний льох тебе він кинув,
 Світло з твоїх віч забрав.

І в тюрмі, герою, гинеш,
 А при тобі лиш дочка,
 Що ридає, як говориш
 Передсмертнії слова:

— Знай, дитино, в чеснім бою
 Лиш на себе уповай,
 А приреченням зрадливим
 Ворогів не довіряй!

По тім повстанню Україна попала в цілковиту неволю Литви. Зі сходу й полудня почали нападати на неї татари й турки, а з півночі москалі. Народ вигибав від меча, огню і голоду та хворіб, так, що при кінці п'ятнадцятого століття ціла полуднево-східна Україна — над Чорним Морем і долішним Дніпром — замінилася в пустиню, в дикі незаселені ніким степи, звані опісля „Дикими Полями”.

Коли утиск і неволя стали доходити до найвищого ступня — тоді на Україні появилася нова сила, яка станула в її обороні.

Цією силою була — козаччина!

